
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

VARIÁCIÓK A BOLDOG LÉTIDEGENSÉG TÉMÁJÁRA

Juhász Erzsébet: *Fényben fénybe, sötétben sötétbe*, Symposion Könyvek 48, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1975

Alig néhány hónap alatt a jelenlevő, ható művek sorába emelkedett Juhász Erzsébet novellás kötete, hiszen fokozott érdeklődéssel fordult felé a kritika, s miközben megannyi találó észrevételt és ítéletet fogalmazott meg róla, kialakította a kérdésfeltevésükben jelentős, de megvalósulásukban felemás műveket gyakran kísérő két pólust is. Az egyik, fenntartásokkal bár, de ígéretes, tehetséges új prózaíróként, tudatos alkotóként mutatja be a kötet szerzőjét, a másik pedig a megalkotott értékek tekintetében igen szegénynek, impotensnek, sőt kiadópolitikai baklövésnek minősíti a novellagyűjteményt. Nem volna nehéz tehát kicédulázni az egymással perlekedő vagy egymást kiegészítő nézeteket, s az utólag írt kritika előnyeit kihasználva, nagy bölcsen „igazságot tenni” közöttük. A csábító feladatról azonban szíves örömet lemondok, mivel Juhász Erzsébet novelláinak vizsgálata még mindig fontosabb tanulságokat kínál, mint amilyeneket a róluk írt kritikák kritikája eredményezhetne.

A bírálók egybehangzó véleménye szerint a novellák „hősei” egytől egyig elszemélytelenedett, elidegenült emberek. E közös kiindulópontot természetesen én is magamévá teszem, azzal a megszorítással, hogy a kötetben kétféle elidegenültség figyelhető meg: a „hősöké” és a melléksze-replőké, akik valamilyen időleges kapcsolatban vannak az előbbiekkal, vagy éppen tartósan meghatározzák azoknak életútját. Amennyiben e kétféle, egymást jobbra kizáró elidegenültség között nem teszünk különbséget, aligha érthetjük meg a szerző intencióinak lényegét.

A mellékalakok arcéle általában csak pillanatokra villan fel, de ez is épp elegendő ahhoz, hogy belső sivárságuk dimenziói érzékelhetővé váljanak. Az *Alkonyatban*, míg a vállalati igazgató elmélyülten és hosszan a kötelességérzetről beszél, az alkalmazottak serege úgy ül mindvégig, mintha fényképezkedne; a *Honvágyban* Sztanticsék vasárnap délutáni obligát madárteje szúr szemet lehangelőn; az *Intérieur, cipővel* című no-

vellában felbukkan egy tanító néni, aki „mindig jó szagú volt és kövér és pirosra festette a száját”, továbbá egy szertartás közben nagyot alakító pap alakja; a *Boldogságban* a jegykezelő kollégájának büszke lesz az arca, mert „azt hiszi, hogy kitüntetést kapott, amiért nem neki mondtak fel”, a sofőr pedig olyan komolyan és megelégedetten vezet évek óta már, mintha „világ körüli útra vinné az utasokat”. A példákat persze sorolhatnám tovább, de talán ennyiből is kitetszik, hogy e figurák az ez van, ezt kell szeretni jegyében élnek a maguk egyhangú, alkalmazkodni tudó és akaró, mindennel megbékélő, csipkerózsika álmú életét, mégpedig annak a reménye nélkül, hogy valaha is önmagukra ébredhetnek. Elidegenültségük képeit azonban nem a távolságtartó, objektív ábrázolás eszközeivel rajzolgatja a szerző, hanem a „hősök” észrevételein, lelkivilágán keresztül. Az egyes szám első személyű előadásmódra tehát a hangvétel közvetlenségének fokozása mellett azért van szüksége Juhász Erzsébetnek, hogy elmélyítse a „hősök” és a mellékszereplők közötti ellentéteket. A „hősök”, még ha nem is tudatosan, látják, érzékelik a mellékalakok életének értelmetlen sivárságát, mi több, az esetek többségében épp ez a sivárság váltja ki bennük a menekülés kényszerét. Azt is mondhatnánk éppen ezért, hogy életük egy pontján választás elé kerülnek, s a világtól iszonyodva, elindulnak a kierkegaard-i, egzisztencialista „szubjektummá válás” útján.

Nem juthatnak azonban messzire! Ezek a jegykezelők, lapárosok, irodai kishivatalnokok, kórházi ápolók ugyanis gépies mindennapi munkájuk elvégzése után nem fejtenek ki semmilyen szellemi erőfeszítést, minek következtében gondolkodásuk sem éri el azt a szintet, amely lehetővé tenné, hogy *tudatosan* válasszanak. Nem azért vonulnak ki tehát a társadalomból, mert ráeszméltek, hogy önmegvalósításuk egyetlen lehetséges módja a teljes befelé fordulás, az „abszolút választás”, hanem mert *ösztonosságukban* ijesztően érthetetlennek, kuszának, idegennek látják a világot. E mozzanat aztán messzemenően meghatározza szituációjukat. Minthogy sem a környezetükben, sem önmagukban nem tudnak értelemadó támpontokat fellelni, egyéniségük a létezésen „kívül” sodródva, a lehető legteljesebb mértékben dezintegrálódik.

Látszólag könnyebb lett volna Juhász Erzsébet dolga, ha olyan alakokat formál meg, akik viselni tudják a tényleges választás terhét, akár úgy, hogy a társadalmi szférában fellázadnak az elidegenültség ellen, s a bukás kockázatát is vállalva, az emberi viszonyok humánussá tételének szentelik életüket, akár úgy, hogy önnön tudatuk cellájába húzódnak, megkísérelnek elfogadható választ találni a létezés kérdéseire. Juhász Erzsébet azonban lemondott mindkét lehetőségről, s nem véletlenül. Az első esetben csak az így kell és így érdemes küzdeni szokványos képleteit mutathatta volna fel, ami egyáltalán nem felel meg alkatának, a másodikban pedig aligha kerülhetne volna el az olcsó bölcsekedés buktatóit. Az

alakok köztes, senki földi szituációja mellett döntött hát, amiből novelláinak alapvető erényei, de paradox módon hibái is származnak.

A „hősök” cselekvőképtelensége, céltalansága, szkizofrén szöszmötölése, egyszerűen totális létidegensége szünni nem akarón ostromolja az olvasót, s ellenállását lépésről lépésre növelve, végül is őt magát állítja kényszerítő erővel választás elé, különösen azokban a részletekben, ahol a „hősök”, dezintegrálódásuknak már-már végső pontját elérve, arról áradoznak idiotikus révületben, hogy ők most mennyire boldogok. Az író tehát indirekt módon, eszmei nyíltsággal, az olvasó szabadságára vagy talán inkább szabadságáhitatára számítva igyekszik jelen lenni a novellákban, amelyek azonban mégis nemegyszer fölfleslenek, leéppülnek. Ennek oka, miként a kritika már rámutatott, részint abban keresendő, hogy Juhász Erzsébet „észre sem veszi, és kilép a novelláiból”, s így az alakok „önmagukról való medítálása meghaladja saját értelmi színvonalukat”. Kétségtelenül vaskos írói elszólás pl., ha egy ilyen „hős” a „lét egyetemes felidézhetetlenségének tiszta élményéről” vagy arról elmélkedik, hogy „mindig önmaga fonákjára fordul át bennem a lét”. Ugy gondolom azonban, hogy ezeket és a hasonló kilépéseket, elszólásokat, sőt még a helyenként mesterkélt, langyosan „irodalmi” kinyilatkoztatásokat is elbírnák ezek a szövegek, ha megszervezésükkor az író fel tudta volna oldani az ábrázolt alakok és a mesélésük között feszülő alapvető ellentmondást. Mert ne feledjük: Juhász Erzsébet „hősei” hallgatni szeretnek legjobban, csak elvértve vállalkoznak a „beszéd banális kalandjára”, még a saját hangjukat is idegenként hallgatják, a „legcsekélyebb képzelőerő is tökéletesen hiányzik” belőlük, véletlenül sem töprengnek azon, hogy mit is akarnak, egyszerűen a teljes eseménytelenség és passzivitás állapotában „boldogok” — ám a jugoszláviai magyar olvasók kedvéért mégis rászánják magukat a számukra nyilván megerőltető és „boldogtalan” valómástevérsre! E feloldatlan ellentmondás folytán egyesek közülük a fikció, a kitalálás szakadéka fölött egyensúlyoznak, mások meg alá is zuhannak, s Juhász Erzsébet rejtőzködési szándéka ellenére az írói kérdésfeltevés művészi hitelt nélkülöző mozaikkockáit hagyják csak maguk után.

Mindennek ellenére igen fontos első kötet a *Fényben fénybe, sötétben sötétbe*. Novelláinak írói tapasztalatlanságból eredő „technikai” rövidzárlatai egyetlen pillanatra sem homályosítják el aényt, hogy a szerző kezébe mélyen megélt, létfontosságú dilemmák adták a tollat. Az egyes részletekben, novellákban megmutatkozó nyelvi lelemény pedig éppen séggel arra enged következtetni, hogy Juhász Erzsébetnek lesz ereje a továbblépéshez, a teljesebb értékű epikai szerkezetek kihordásához.

UTASI Csaba